

DARS JARAYONIDA O'QITUVCHI VA TALABALAR O'RTASIDAGI MUAMMOLI VAZIYATLARNING PSIXOLOGIK SABABLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH MEXANIZMLARI

Temirxanova Perizat Alimxanovna

SamDChTI talabasi

@zhaxylykovaperyzat@gmail.com

Fozilova Ruxshona Feruzovna

SamDChTI talabasi

@ruxshonaaabgugaffarova9@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada dars jarayonida o'qituvchi va talabalar o'rtasida yuzaga keladigan muammoli vaziyatlarning psixologik sabablari tahlil qilinadi hamda ularni bartaraf etishning samarali mexanizmlari yoritiladi. Tadqiqot davomida pedagogik psixologiya, kommunikativ yondashuv, motivatsiya nazariyalari hamda konfliktologiya sohasidagi ilmiy qarashlar asos qilib olindi. Maqolada shaxslararo munosabatlar, emotsional intellekt, pedagogik takt, motivatsion omillar va ijtimoiy-psixologik muhit muammoli vaziyatlarning asosiy determinantlari sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, konstruktiv muloqot, empatiya, ijobiy intizom, refleksiya va mediatsiya kabi mexanizmlarning samaradorligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: pedagogik konflikt, psixologik sabablar, o'qituvchi–talaba munosabati, motivatsiya, emotsional intellekt, konstruktiv muloqot, mediatsiya.

Kirish qismi

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabatlar ta'lim samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Biroq o'quv jarayonida turli psixologik, kommunikativ va ijtimoiy omillar sababli muammoli vaziyatlar yuzaga kelishi tabiiydir. Bunday vaziyatlar o'z vaqtida va to'g'ri boshqarilmasa, ta'lim sifati pasayishi, motivatsiya susayishi hamda shaxslararo ziddiyatlarning kuchayishiga olib kelishi mumkin. Shu bois mazkur muammoni psixologik nuqtai nazardan o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

1. Muammoli vaziyatlarning psixologik sabablari

O'qituvchi va talaba o'rtasidagi ziddiyatlarning asosiy sabablari ko'pincha kommunikativ nomuvofiqlik, individual-psixologik xususiyatlar farqi, noto'g'ri pedagogik strategiya hamda motivatsion tafovutlar bilan bog'liq bo'ladi.

Lev Vygotsky ta'lim jarayonini ijtimoiy o'zaro ta'sir mahsuli sifatida

talqin qilib, shaxs rivoji muloqot va hamkorlik orqali amalga oshishini ta'kidlaydi. Uning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasiga ko'ra, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi samarali hamkorlik buzilganda o'quv jarayonida psixologik to'siqlar paydo bo'ladi¹⁴.

Carl Rogers esa shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasida empatiya, shartsiz qabul qilish va samimiylilik pedagogik munosabatlarning asosi ekanini qayd etadi. Uning fikricha, o'qituvchining avtoritar pozitsiyasi yoki talabani baholashga haddan tashqari urg'u berishi ichki qarshilik va psixologik himoya reaksiyalarini yuzaga keltiradi¹⁵.

Motivatsiya bilan bog'liq muammolar ham ziddiyatlarning muhim omillaridan biridir. Albert Bandura o'zining ijtimoiy o'rganish nazariyasida shaxsning o'ziga ishonchi (self-efficacy) past bo'lsa, u o'quv jarayonida passivlik yoki himoyaviy agressiya namoyon qilishi mumkinligini ta'kidlaydi¹⁶. Talabaning o'z imkoniyatlariga ishonmasligi o'qituvchi bilan salbiy muloqotga sabab bo'lishi ehtimoldan xoli emas.

Shuningdek, pedagogik jarayonda demokratik muhitning yo'qligi ham muammolarni kuchaytiradi. John Dewey ta'limni hamkorlik va tajribaga asoslangan jarayon sifatida ko'rib, o'quvchi faol ishtirokchi bo'lmagan taqdirda ichki motivatsiya susayishini qayd etgan¹⁷.

Konfliktologiya sohasida Thomas Gordon o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi nizolarning aksariyati noto'g'ri kommunikativ uslublar – buyruqbozlik, tanqid, tahdid va baholash orqali yuzaga kelishini ta'kidlaydi. Uning "I-message" (Men-xabari) texnikasi konstruktiv muloqotni shakllantirishga xizmat qiladi¹⁸.

2. Muammoli vaziyatlarni bartaraf etish mexanizmlari

Muammoli vaziyatlarni samarali bartaraf etish quyidagi psixologik mexanizmlar orqali amalga oshirilishi mumkin:

1. Empatik muloqot.

O'qituvchi talabaning hissiy holatini tushunishga intilishi, faol tinglash usullaridan foydalanishi zarur.

2. Emotsional intellektni rivojlantirish.

O'qituvchining o'z hissiyotlarini boshqara olishi va talabalarning emotsional reaksiyalarini to'g'ri talqin qilishi konfliktning oldini oladi.

¹⁴ Vygotsky L. Mind in Society. –C: Harvard University Press. –P. 1–159.

¹⁵ Rogers C. Freedom to Learn. –N: Charles Merrill Publishing Company. –P. 1–358.

¹⁶ Bandura A. Social Learning Theory. –E: Prentice Hall. –P. 1–247.

¹⁷ Dewey J. Democracy and Education. –N: The Macmillan Company. –P. 1–434.

¹⁸ Gordon T. Teacher Effectiveness Training. –N: Peter H. Wyden. –P. 1–320.

3. Konstruktiv kommunikatsiya.

“I-message” texnikasi, ochiq savollar, neytral baholash va ijobiy fikr bildirish muhim ahamiyatga ega.

4. Motivatsion qo‘llab-quvvatlash.

Talabaning kichik yutuqlarini e‘tirof etish, differensial yondashuv va individual yordam ko‘rsatish ichki motivatsiyani mustahkamlaydi.

5. Mediatsiya va refleksiya.

Ziddiyatli vaziyatlarda uchinchi tomon vositachiligi yoki o‘zaro reflektiv suhbat muammoni chuqurlashmasdan hal qilish imkonini beradi.

Xulosa

Dars jarayonida o‘qituvchi va talabalar o‘rtasida yuzaga keladigan muammoli vaziyatlar asosan psixologik, kommunikativ va motivatsion omillar bilan bog‘liqdir. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, empatiya, demokratik munosabat, konstruktiv muloqot va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv pedagogik konfliktlarning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Muammoli vaziyatlarni samarali boshqarish o‘qituvchining psixologik savodxonligi va reflektiv kompetensiyasiga bevosita bog‘liqdir. Shunday ekan, pedagoglarni tayyorlash jarayonida konfliktologik va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotsky L. Mind in Society. –C: Harvard University Press. –P. 1–159.
2. Rogers C. Freedom to Learn. –N: Charles Merrill Publishing Company. –P. 1–358.
3. Bandura A. Social Learning Theory. –E: Prentice Hall. –P. 1–247.
4. Dewey J. Democracy and Education. –N: The Macmillan Company. –P. 1–434.
5. Gordon T. Teacher Effectiveness Training. –N: Peter H. Wyden. –P. 1–320.